

Huai Kha Khaeng buffer zone: The dynamics of human and forest

Parinya Nikorunkul¹ and Samoechai Phlusuwan²

¹ Doctor of Philosophy (Interdisciplinary Science) College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University Thailand

² Advisor, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University Thailand

* Corresponding author. E-mail: parinya.nik@mcu.ac.th

ABSTRACT

This study aims to study the coexistence dynamics of state, community and forest in Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary from 1972 - 2020, with research methods, namely, this research is qualitative. Gather information by researching documents, field research contains in-depth interviews, non-participant observation and group chat the key informants used in the study were 48 figures/person. Triangulation was used for data collection methods. Data were analyzed by content analysis method and explains in a descriptive way emphasizing on the criticism of the structure that affects the villagers. The results showed that 1. Villages adjacent to the buffer line of Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary (Khlung Salao), 2. Villages that are in the evacuation plan or push out, but the community can negotiate to stay in the area, originally (Khao Khiao), 3. Communities that have been pushed and the state has allocated space for the community to establish villages (E Phuong Yai), so communities that can live in the forest must rely on the power of the state, allowing the government agencies to cross their own power. Villagers could not live by necessity, conditions of suitability of oneself and shows all 3 strategies as follows: 1) concur with the Royal Forest Department for the Department to maintain its own area at the same time, the community has acquired the community forest area. 2) The villagers can preserve the community forest because of the military, therefore made an agreement to make the area occupied by the military as a community forest. 3) Community forests occur under the Little House in the Big Forest policy, which also has to be based on the military. The villagers are the defendants because to survive they have to agree with a bigger power.

Keywords: Buffer Zone, Huai Kha Khaeng, Dynamics, Man and Forest

แนวกันชนห้วยขาแข้ง: พลวัตของคนกับป่า

ปริญญา นิกรกุล¹ และ เสมอชัย พลุสุวรรณ²

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

² อาจารย์ที่ปรึกษา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

* Corresponding author. E-mail: parinya.nik@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ตั้งแต่ปี 2515 - 2563 เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วน และการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษามีจำนวน 48 รูป/คน ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และอธิบายด้วยวิธีพรรณนาโดยเน้นวิพากษ์โครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า 1. หมู่บ้านที่อยู่ติดกับแนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งศูนย์กิโลเมตร (คลองเสลา) 2. หมู่บ้านที่อยู่ในแผนการอพยพหรือผลักดันออกแต่ชุมชนสามารถต่อรองที่จะอยู่ในพื้นที่เดิมได้ (เขาเขียว) 3. ชุมชนดั้งเดิมที่ถูกผลักดันและรัฐจัดสรรที่ดินทำกินให้ใหม่ (อู่ผึ้งใหญ่) ดังนั้นชุมชนที่จะอยู่กับป่าได้ต้องพึ่งพิงอำนาจรัฐให้หน่วยงานของรัฐคานอำนาจกันเอง ชาวบ้านไม่สามารถอยู่ได้ด้วยความเป็น เงื่อนไขความเหมาะสมของตนเอง และแสดงให้เห็นกลยุทธ์ทั้งหมด 3 แบบดังนี้ 1) สมยอมกับกรมป่าไม้ ให้กรมได้รักษาพื้นที่ของตนเอง ขณะเดียวกับชุมชนได้พื้นที่ป่าชุมชนมา 2) ชาวบ้านรักษาป่าชุมชนได้เพราะทหาร จึงทำข้อตกลงให้เขตครอบครองของทหารเป็นป่าชุมชน 3) ป่าชุมชนเกิดขึ้นภายใต้นโยบายบ้านเล็กในป่าใหญ่ซึ่งต้องอิงทหารเช่นเดียวกัน ชาวบ้านมีสภาพเป็นจำเลยเพราะการอยู่ได้คือต้องสมยอมกับอำนาจที่ใหญ่กว่า

คำสำคัญ: แนวกันชน, ห้วยขาแข้ง, พลวัต, คนกับป่า

© 2024 JSSP: Journal of Social Science Panyapat

บทนำ*

มีความพยายามเพื่อออกพระราชบัญญัติและแบ่งเขตรับผิดชอบเพื่อควบคุมกิจการการป่าไม้ของราษฎรของกระทรวงมหาดไทยมีความประสงค์ให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456 ในมณฑลนครสวรรค์ เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2460 ผู้สำเร็จราชการมณฑลและมีหน้าที่ดูแลควบคุมการงานของ 3 จังหวัด คือ นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี ซึ่งป่าห้วยขาแข้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี พระยาพนาบุตร (2513) คำว่า “ห้วยขาแข้ง” ปรากฏอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยปรากฏอยู่ในเอกสารอนุมัติสัมปทานของกรมป่าไม้ให้แก่บริษัทไม้อัดไทยตามโครงการไม้กระยาเลยห้วยทับเสลา-ห้วยขาแข้ง ซึ่งในยุคนั้นมีเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เข้าสำรวจพื้นที่เพื่อกำหนดแปลงสัมปทานผ่านทาง “บ้านกริ่งไกร” ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ชุมชนชาวโผล่วขนาดใหญ่ตอนใต้สุดติดลำขาแข้งและน่าจะอ้างชื่อตามคำเรียกของชาวโผล่วว่า ทีชะไค่ หรือ ทีชะเข้ อย่างไรก็ตามในแถบถิ่นนี้มีชื่อในท้องถิ่นที่มาจากภาษาโผล่วหรือภาษาอื่นๆ ได้แก่ กริ่งไกร เป็นคำในภาษามอญที่ผู้รู้ในท้องถิ่นอธิบายว่าหมายถึงต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นกลางลำห้วยที่มีกระแสน้ำไหลแรงมีใบแหลมเนื้อเหนียวคนไทยเรียกต้นไคร้ไฉ่ หรือคำว่า “แก่นมะกรูด” ที่เป็นชื่อตำบลก็มาจากภาษาของชาวโผล่วเช่นกัน กฤษกร วงศ์กรวุฒิ (2562) และในความตอนหนึ่งในหนังสืออักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2507 รวบรวมหลักฐานการเขียนแผนที่จากแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร เส้นทางรถยนต์และหมายเลขประจำถนน แผนที่ของกรมทางหลวงแผ่นดินเส้นแบ่งเขตการปกครอง แผนที่ของกระทรวงมหาดไทย โดยเริ่มเขียน

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวกันชน” ห้วยขาแข้ง: โจทย์ท้าทายการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รวบรวมตั้งแต่เดือนตุลาคม 2506 ถึงเดือนมิถุนายน 2507 พบว่ามีปรากฏภาพภูเขาและแม่น้ำในแผนที่ดังกล่าวเขียนว่า “ห้วยขาแข้ง” หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2565) คนทั่วโลกรู้จัก “ห้วยขาแข้ง” ว่ามีควายป่าเหลืออยู่เป็นแหล่งสุดท้ายของโลกจากปากและข้อเขียนของหมอบุญส่ง เลขะกุล ซึ่งทำให้เชื่ออีกว่าป่าห้วยขาแข้งผืนนี้เป็นป่าที่หมอบุญส่ง เลขะกุล ได้เคยสำรวจมาก่อนการสำรวจห้วยขาแข้งครั้งนั้นนายแพทย์ด็กลาส เอ็ม เบินส์ ได้เขียนเล่าเรื่องไว้ว่า ในเดือนตุลาคม 2511 แต่ชาวอุทัยธานีรู้เรื่องนี้มานานแล้วและครั้งสุดท้ายประมาณ พ.ศ. 2498 ได้มีคณะพิเศษของกรมป่าไม้และศึกษาธิการจังหวัดอุทัยธานี ออกสำรวจควายป่าพร้อมกับติดตามร่องรอยสัตว์ป่าในเขตป่าห้วยขาแข้ง อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล (2535)

เขตกันชน (Buffer Zone) หมายถึง เขตหรือพื้นที่ใด ๆ ที่อยู่ติดกับหรือข้างเคียงพื้นที่อนุรักษ ซึ่งเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมใด ๆ แล้ว อาจจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อนุรักษสำหรับเขตกันชน ในพื้นที่เฉพาะจะมีความหมายแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ สภาวะทางเศรษฐกิจสังคมและ สภาพแวดล้อมอื่นๆ จึงอาจมีความหมายแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจและการ ยอมรับของประชาชนในท้องถิ่น การจัดการเขตกันชน Buffer zone management การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านบริหาร ด้านการอนุรักษ และด้านการพัฒนา ซึ่งมีผลต่อการ เสริมคุณค่าทางด้านอนุรักษของพื้นที่อนุรักษ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2536)

ปัจจุบันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละงู ตำบลป่าอ้อ อำเภอละงู ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต และตำบลคอกควาย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และบางส่วนครอบคลุมพื้นที่ ตำบลแม่ละมั่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก รวมมีพื้นที่ทั้งหมด 1,737,587 ไร่ (2,780.14 ตารางกิโลเมตร)เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง - ห้วยใหญ่เรศวร เป็นผืนป่าอนุรักษที่มีพื้นที่รวม 4,017,087 ไร่ มีความต่อเนื่องและเป็นแกนกลางของผืนป่าตะวันตก ครอบคลุมในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดตาก องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้พิจารณาประกาศขึ้นทะเบียนผืนป่านี้ให้เป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ (Natural World Heritage) เมื่อวันที่ 9 – 13 ธันวาคม 2534 ณ ประเทศตูนิเซีย สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (ม.ป.ป.) หนึ่งในแผนการจัดการพื้นที่ที่ปรากฏแผนการจัดการพื้นที่แนวกันชนอยู่ด้วย

เขตกันชน (Buffer Zone) องค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้จัดทำโปรแกรมที่เรียกว่า “คนกับ ชีวาลัย” (Man and Biophere) ขึ้น เพื่อศึกษาหารูปแบบและแนวทางในการแก้ปัญหาการทำลายคุณค่าของพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่อนุรักษในที่สุดก็ได้ข้อสรุปว่า แนวทางในการคุ้มครองป่าอนุรักษที่น่าจะมีประสิทธิภาพที่สุด คือการจัดการเขตกันชน (Buffer Zone) และแนวคิดนี้ก็ได้ขยายตัวเข้าสู่ประเทศในเขตร้อน พัฒนา เป็นยุทธศาสตร์ในการอนุรักษป่า โดยการสร้างกฎเกณฑ์และมาตรการเพื่อควบคุมคน ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องชดเชยบางอย่าง ทดแทนการเสียโอกาสของคนที่ย้ายอยู่ในป่าด้วย

เขตกันชนมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด 2. ส่งเสริมให้ประชาชนอยู่ดีกินดีในพื้นที่เขตกันชนจึงอนุญาตให้คนในท้องถิ่นใช้ประโยชน์ได้ แต่ต้องมีกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ วีรวัจน์ ธีรประสาธน์ (2538) “เมื่อใดที่เขตกันชนมุ่งจะอนุรักษแต่เพียงอย่างเดียว กิจกรรมทุกอย่างก็ต้องตอบสนองต่อการอนุรักษเท่านั้น ทำให้เราไม่สามารถพัฒนาเขตกันชนให้ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพได้ เพราะลืมไปว่าโดยหน้าที่ของเขตกันชน ต้องพัฒนาปากท้องและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย” ดร. สมศักดิ์ สุขวงศ์ กล่าวว่า สาเหตุหลักที่ทำให้การพัฒนาเขตกันชนทั่วโลกไม่ประสบผลสำเร็จไว้ 3 ประการ คือ ประการแรก อันนับเป็นเหตุผลใหญ่ เกิดจากการที่รัฐไม่ไว้วางใจชาวบ้าน และไม่ยอมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมใน การตัดสินใจอย่างแท้จริง ประการที่ 2 การขาดซึ่งการสนับสนุนทางตัวบทกฎหมายอย่างจริงจัง ประการที่ 3 เกิดจากการไม่เข้าใจโครงสร้าง และวัฒนธรรมท้องถิ่นของผู้เข้ามามีส่วนร่วมทำโครงการ พัฒนาแนวเขตกันชนนั้น ๆ การจัดการเขตกันชน (Buffer Zone) เป็นรูปแบบหนึ่งที่ทั่วโลกนำมาใช้ เพื่อลดความขัดแย้งเรื่อง “คนกับป่า” อารมณฺ์ เคนหล้า (2544) เขตกันชนที่ใช้อยู่ Ebregt and de Greve (2000) และได้รับความสนใจ ในโลกในปัจจุบันคือ 1) เขตกันชนที่ประชาชนได้ใช้ ประโยชน์แบบดั้งเดิม (Traditional Use zone) เช่น ป่าชุมชน จะอยู่ในหรืออยู่นอกพื้นที่อนุรักษก็ได้ 2) เขตกันชนในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Buffer Zone) เช่น สวนป่า สวนผลไม้ สวนสมรม สวนชา

สวนเมี่ยง สวนยาง มักอยู่นอกพื้นที่อนุรักษ์ 3) เขตกันชนทางวัฒนธรรม (Cultural Buffer Zone) ขนาดเท่าไรก็ได้ อาจเป็นป่าที่รักษาตามจารีต เช่น ป่าของวัด ป่าช้า ดอนปู่ตา หากวัฒนธรรมล่มสลาย เขตกันชนชนิดนี้อาจเสื่อมได้ แนวคิดเรื่องเขตกันชนยังเป็นที่ยอมรับว่ามีศักยภาพสูงที่ช่วยในการจัดการทรัพยากรชีวภาพได้อย่างยั่งยืน ความสำเร็จของการทำเขตกันชนขึ้นอยู่กับทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับการสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) การจัดการทรัพยากรในวันข้างหน้าจะต้องร่วมกันจัดการ (Co-management) ระหว่างรัฐกับชุมชน เขตกันชนนั้นซับซ้อนต้องใช้กระบวนการและเวลาแนวคิดเรื่องเขตกันชนเป็นที่ยอมรับกันในแวดวงอนุรักษ์ทั่วโลก แต่ไม่มีใครพูดถึงเรื่องเขตกันชนกันในระดับนโยบายและแม้กระทั่งในระดับท้องถิ่น เขตกันชนยังเป็นเรื่องที่มีศักยภาพสูงเป็นเครื่องมือของการอนุรักษ์ เป็นเครื่องมือที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าถึงทรัพยากรได้ สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2545) 4) เขตกันชนกายภาพ เขตกันชนประเภทนี้ได้แก่ รั้ว คุ กำแพง คลอง พันธุ์ไม้หนาม ฯลฯ โดยสร้างขึ้นตามแนวเขตพื้นที่อนุรักษ์ จากการตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐบาล เขตกันชนกายภาพอาจกลายเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ได้ง่าย ชุมชนถูกขวางกั้น ไม่ให้เข้าไปยังพื้นที่อนุรักษ์ ความรู้สึกที่ตนเคยใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่แล้ว ภายหลังถูกตัดสิทธิไป ชุมชนย่อมเกิดปฏิกิริยาต่อต้านและอาจกลายเป็นผู้ทำลายพื้นที่อนุรักษ์เสียเองในที่สุด รั้ว คุ กำแพง คลอง หรือพันธุ์ไม้หนาม ฯลฯ ไม่ถือว่าเป็นเขตกันชน ทั้งนี้เพราะ สิ่งเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชน และยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน กับพื้นที่อนุรักษ์ถูกตัดขาดด้วย วีรวรรณ อธิประสาธน์ (2538)

นำมาสู่การกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่กันชนอันหมายถึงเป็นพื้นที่ป่าสวนแห่งชาติและพื้นที่อื่นๆ รอบแนวเขตซีกตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในรัศมี 5 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนนี้ต้องอนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ป่าผลิตผล สวนป่า แหล่งน้ำ และพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน หน่วยงานต่างๆ ที่รับผิดชอบพื้นที่ เช่นป่าไม้จังหวัดและป่าไม้เขตกรมชลประทาน บริษัทไม้อัดไทย และกรมทรัพยากรธรณี จะต้องจัดการพื้นที่โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง สิบ นาคะเสถียร, Belinda Stewart-Cox (2533) การจัดการเขตกันชนจะประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อจัดการพื้นที่อนุรักษ์และเขตกันชน บนพื้นฐานของความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และวัฒนธรรมชุมชน การแยกคนออกจากป่าอนุรักษ์อย่างเด็ดขาด ไม่ใช่หลักประกันความอยู่รอดของป่าอนุรักษ์ ข้ำร้ายปัญหาที่ติดตามมาคือ ความขัดแย้งของคนในชาติ เขตกันชนจึงเป็นเรื่องของคนกับป่า บนสายใยแห่งความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน วีรวรรณ อธิประสาธน์ (2538) แต่ก็ยังมีการนำแนวความคิดแนวกันชนถูกนำไปใช้ในมิติอื่นๆ เช่น การวางแผนและการจัดการแนวกันชนชายฝั่งในไต้หวัน โดย Yuan-Jyh Lan และ Tai-Wen Hau (2021) กิจกรรมต่าง ๆ บริเวณพื้นที่แนวชายฝั่งมีผลทำให้เกิดการกัดเซาะอย่างมากได้ เนื่องจากการรบกวนธรรมชาติ และยังมีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตและทรัพยากรตามแนวชายฝั่งเช่นกัน การศึกษานี้ได้มองถึงการแก้ปัญหาหนึ่ง เพื่อให้การใช้ชีวิตของผู้คนเป็นไปอย่างเดิมและเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรที่สำคัญบนพื้นที่แนวชายฝั่ง โดยการดำเนินการสร้างแนวกันชนที่เป็นไปตามหลักการทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ การวางแผนและการจัดการตามนโยบาย ที่สามารถรักษาพื้นที่ธรรมชาติ เพื่อลดข้อขัดแย้งของประชาชนที่อาจจะเกิดขึ้นภายหลัง การปรับตัวเชิงพื้นที่ของพื้นที่แนวกันชนของเขตพื้นที่คุ้มครองในชุมชนเมือง ผลกระทบของมนุษย์กับระเบียบการอนุรักษ์ของ Ahmad, C. B., Abdullah, J., Jaafar, J., & Anuar, A. N. A. (2017) การสร้างแนวกันชนรอบพื้นที่อนุรักษ์ในชุมชนเมือง เป็นสิ่งที่ทำหายอย่างมาก เนื่องจากผลประโยชน์ทับซ้อนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์กับความก้าวหน้า สิ่งที่สำคัญของปัญหานี้คือการจัดการแบบได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย โดยที่มนุษย์ไม่ได้สูญเสียพื้นที่ในการดำรงชีวิตและพื้นที่อนุรักษ์ทางธรรมชาติก็ยังสามารถดำเนินการต่อไปได้ ซึ่งสรุปได้ว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและประโยชน์ของเศรษฐกิจสังคมคือจุดประสงค์หลักที่ควรนำมาผสมผสานการจัดการเพื่อลดปัญหาได้ เป็นต้น

ชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับห้วยขาแข้งสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มตามระยะทาง ได้แก่ ชุมชนที่อยู่ห่างจากห้วยขาแข้ง 0-2 กิโลเมตร และชุมชนที่อยู่ในระยะ 2-5 กิโลเมตร การอยู่ใกล้ขีดระหว่างป่าและชุมชนนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดทั้งปีตามฤดูกาล เช่น การป้องกันไฟป่าของชุมชน และการเก็บเกี่ยวทรัพยากร ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้าง ทำให้ชุมชนไม่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างราบรื่น หรืออยู่ร่วมได้แต่มีปัญหา ชุมชนบางแห่งทำหน้าที่เป็นรั้วป้องกัน แม้จะผิดกฎหมายก็ตาม รัฐบาลได้ออกกฎหมายที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา การจัดการพื้นที่ภายใต้การควบคุมของรัฐส่งผลกระทบต่อชุมชนและที่อยู่อาศัย พลวัตของคนในชุมชนมีการพัฒนาด้านชาติพันธุ์ ภาษา

วิถีชีวิต และการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันไป โครงสร้างหลักของกฎหมายและพื้นฐานความเป็นมา รวมถึงกระแสนการอนุรักษ์ และเครื่องมือทางกฎหมายที่สนับสนุนแนวทางการอนุรักษ์ต่างๆ ส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและป่า แนวกันชนห้วยขาแข้งมีปฏิบัติการต่างๆ ที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนและป่า ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สำคัญในการจัดการ “ไข่แดง” (ห้วยขาแข้ง) ที่เป็นมรดกโลกทางธรรมชาติในพื้นที่นี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาพลวัตการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ตั้งแต่ปี 2515⁺ - 2563

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนามโดยใช้กรณีศึกษา 3 ชุมชนประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่มในการเก็บข้อมูลดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาวิจัยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย

การสัมภาษณ์เชิงลึก เจ้าหน้าที่รัฐ ระดับนโยบาย 1 คน ระดับปฏิบัติการ 5 คน ผู้นำชุมชน 6 คน ภาคประชาสังคม 4 คน ประชาชน 9 คน รวม 25 คน

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ประธานป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 13 คน

และการสนทนากลุ่ม ๆ คนที่เคยเข้าไปอยู่ในพื้นที่ก่อนประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. 2515 กลุ่มคนที่เคยอยู่ในพื้นที่และถูกรัฐย้ายออกมาจากพื้นที่ก่อนขยายแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ในปี พ.ศ. 2529 กลุ่มคนที่เคยอยู่ในพื้นที่และถูกรัฐย้ายออกมาจากพื้นที่ก่อนขยายแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ในปี พ.ศ. 2535 กลุ่มคนที่เคยอยู่ในพื้นที่และถูกรัฐย้ายออกมาจากพื้นที่ก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำทับเสลา จำนวน 10 คน

รวมทั้งสิ้น 48 รูป/คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริงและครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลและวิธีการสร้างเครื่องมือ พร้อมทั้งการหาคุณภาพ เครื่องมือดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in depth interview) โดยการสัมภาษณ์ รัฐ/ผู้นำชุมชน ในประเด็น พื้นที่บริบทความเป็นมา การทำความเข้าใจชุมชน ประเด็นหลัก ข้อเสนอแนะ ประชาสังคม ในประเด็น ปูพื้นฐาน (ประวัติความเป็นมา แนวกันชนห้วยขาแข้ง) สภาพปัญหาโดยภาพรวม สนาม/ประเด็นที่ศึกษา สิ่งทีคาดว่าจะประโยชน์ในการศึกษา คำถามรัฐและกฎหมาย สถานการณ์การจัดการ เปรียบเทียบ (ป่าในแต่ละป่าต่างกันอย่างไร) ปัญหาห้วยขาแข้ง รูปแบบการจัดการ ทำไม่ถึงยินยอมให้เป็นป่าชุมชน ข้อเสนอแนะ ประชาชน ในประเด็น พื้นฐานทางความคิด งานสนาม ข้อเสนอการผลักดัน เป็นต้น

2.2 แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ในประเด็นการกระทำ (กิจกรรมในการจัดการแนวกันชนของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชนผู้แทนจากภาคเอกชน) แบบแผนการกระทำ (การกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผนของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชนผู้แทนจากภาคเอกชน) ความหมาย (จากการกระทำและแบบแผนการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐผู้นำกลุ่ม ประชาชน) ความสัมพันธ์ (ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน) การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการแนวกันชนของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน และสภาพสังคม (สภาพสังคมในพื้นที่) ของภาครัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชนทั่วไป

⁺ เหตุที่เลือกปี 2515 เพราะเป็นปีที่มีการประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 201 เล่ม 89 ตอนที่ 132 ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า 3 4 กันยายน 2515 โดยที่เป็นการสมควรกำหนดให้ป่าห้วยขาแข้ง ในท้องที่ตำบลแม่ละมั่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลลานสัก ตำบลคอกควาย และตำบลแก่งมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ประกาศ ณ วันที่ 26 สิงหาคม พุทธศักราช 2515 จอมพล ถ. กิตติขจร หัวหน้าคณะปฏิวัติ

2.3 แบบสนทนากลุ่ม ในประเด็น การอยู่ร่วมกันในอนาคต ตัวแบบในการอยู่ร่วมกันที่เป็นแบบอย่างในพื้นที่อื่นๆ รูปแบบที่เหมาะสมหรือประสบผลสำเร็จ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรจะเป็น เป็นต้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

3.1 การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in depth interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน ภาวประชาสังคม และประชาชน

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตปฏิกิริยาผู้ให้ข้อมูลสำคัญขณะสัมภาษณ์ ว่ามีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด และความร่วมมือของบุคคลทั่วไป (เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส กระตือรือร้น เต็มใจ ไม่หวาดกลัว เป็นต้น) โดยใช้แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง (structured observation)

3.3 การสนทนากลุ่ม เป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการจัดสนทนากลุ่มจำนวน 2 ครั้ง ๆ 5 คน ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องเดียวกันมาพบปะและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายใต้การนำของผู้วิจัย

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขออนุญาตใช้โทรศัพท์มือถือในขณะสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ครบถ้วน นอกจากการบันทึกในแบบบันทึกสัมภาษณ์ การขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปบันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ บันทึกภาพการสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำมาเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของการวิจัยในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจเอกสาร มาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตปฏิกิริยาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสนทนากลุ่ม จากนั้นจึงอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ดังกล่าวด้วยวิธีการพรรณนาเชิงประวัติศาสตร์โดยเน้น แนวคิด Buffer Zones สิทธิชุมชน เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบัน บนพื้นฐานการเคารพสิทธิของชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของ Buffer Zone มองการบริหารจัดการในพื้นที่ของรัฐ จากการนิยามหรือให้ความหมายอย่างหลากหลาย ส่งผลให้มีการจัดการพื้นที่แตกต่างกัน เช่น “เขตกันชน” “พื้นที่กันชน” หรือ “แนวกันชน” ผู้วิจัยจึงนิยามหรือเรียกโดยรวมว่า **แนวกันชนห้วยขาแข้ง** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเฉพาะ สัมพันธ์กับรัฐและชุมชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ อันหมายรวมถึงพื้นที่ของกรมชลประทาน พื้นที่ของกองทัพภาคที่ 3 ที่ขอใช้จากป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ของ ส.ป.ก. เป็นต้น โดยรวมแล้ว Buffer Zone คือ พื้นที่ที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวป้องกันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้านใน แต่ประชาชนในพื้นที่ต้องได้ประโยชน์จากการบริหารจัดการพื้นที่ของรัฐและไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนดั้งเดิมหรือชุมชนที่เข้าไปตั้งหมู่บ้านใหม่

ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการเผยแพร่ผลการอยู่ร่วมกันของรัฐ ประชาชน และป่าไม้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 ที่ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งจนถึงปัจจุบันบนพื้นฐานการเคารพสิทธิของชุมชน ในเชิงพื้นที่ที่เรียกตัวเองว่า **แนวกันชนห้วยขาแข้ง** ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดแนวกันชนสิทธิชุมชน เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบัน ส่งผลต่อนโยบาย กฎหมายในเรื่องของการบริหารจัดการพื้นที่ผ่านตัวละครหลัก ๆ คือ **รัฐและประชาชน** ผ่านเส้นที่เรียกว่าแนวกันชนห้วยขาแข้งกับการอยู่ร่วมกัน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. พลวัตการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ตั้งแต่ปี 2515 - 2563

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้ หมู่บ้านที่อยู่ติดกับแนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งศูนย์กิโลเมตร (คลองเสลา) หมู่บ้านที่อยู่ในแผนการอพยพหรือผลักดันออกแต่ชุมชนสามารถต่อรองที่จะอยู่ใน

พื้นที่เดิมได้ (เขาเขียว) ชุมชนที่ถูกผลักดันและรัฐจัดสรรพื้นที่ให้ชุมชนก่อตั้งหมู่บ้าน (อู่ผึ้งใหญ่) เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์และปฏิบัติการของรัฐต่อชุมชนต่างๆ ที่ถูกนำเสนอเพื่อเผยให้เห็นถึงเงื่อนไข ข้อจำกัด อันเป็นผลมาจากปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ไม่ได้ถูกแก้ไขที่ผลักดันปัญหามาแก้ไขในชั้นปฏิบัติการและชุมชน

1.1 กรณีศึกษาบ้านคลองเสลา หมู่ที่ 2 ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ชุมชนกะเหรี่ยงในตำบลแก่นมะกรูด ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำห้วยขาแข้ง ไม่ปรากฏปี พ.ศ. แนนชัต ภูมิหลังของชุมชนนี้ตั้งอยู่ที่ลำห้วยขาแข้ง ตั้งแต่บ้านเก่าต้นตาลลงมาถึงปากลำขาแข้ง หลังจากนั้น หมู่บ้านเวียงสะละใน ตำบลเขาโจด อำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ได้สร้างหมู่บ้านให้เป็นหย่อม ๆ มีจำนวนมากตามตำบลแก่นมะกรูดในอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี โดยมีทั้งหมด 4 หมู่ ได้แก่ บ้านกริ่งไกร (หมู่ที่ 1) บ้านตะละเชิง (หมู่ที่ 2) บ้านหนองม้า (หมู่ที่ 3) และบ้านอีมาดอีทราย (หมู่ที่ 4) ในชุมชนนี้ผู้คนใช้เวลาในการทำไร่และสวนเพื่อเลี้ยงชีพและอาหารของตนเอง ไม่มีการค้าขายในสมัยนั้น อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ยึดมั่นต่อประเพณีอย่างเคร่งครัด ซึ่งประกอบไปด้วย 2 รูปแบบหลัก รูปแบบแรกคือหัวหน้าเผ่าที่รู้จักกันว่า “เจ้าวัด” โดยมีพิธีกรรมผูกแขนด้วยด้ายเหลืองที่เรียกว่า “เจ้าวัดด้ายเหลือง” รูปแบบที่สองคือการเลือกเจ้าวัดโดยไม่ต้องผูกแขน แต่จะต้องตมน้ำให้สุกแล้วนำเข้าสู่วิถีกรรม เพื่อการล้างความลำบาใจและเพิ่มความเชื่อมั่นแก่ตนเองและครอบครัว โดยทั้งสองรูปแบบนี้มีความเชื่อเดียวกัน

หมู่บ้านคลองเสลาในหมู่ที่ 2 ของตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่บนภูเขาและอยู่ใกล้เคียงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ใกล้หมู่ที่ 1 ของตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ปัจจุบันมีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 136 หลังคาเรือน และมีประชากรรวมทั้งสิ้น 498 คน โดยเป็นผู้อพยพเข้ามาใหม่ในช่วงเริ่มต้น และมาจากบริเวณลำห้วยกริ่งไกรซึ่งอยู่ในบริเวณกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง การอพยพในสมัยนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากลัทธิคอมมิวนิสต์ในพื้นที่และสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน จึงถูกผลักดันออกมาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบันจึงทำให้วิถี/วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

1.2 กรณีศึกษาบ้านเขาเขียว หมู่ที่ 14 ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

ชุมชนบ้านเขาเขียวมีการปกป้องตนเองโดยอาศัยอำนาจรัฐคล้ายกับบ้านคลองเสลาที่นำกรมป่าไม้มาเป็นแนวร่วม จึงเกิดการจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ขาดพลังจำเป็นต้องอาศัยอำนาจรัฐ โดยในครั้งแรกพื้นที่แนวกันชนถูกกันรั้วจนพื้นที่เหลือเพียงเล็กน้อย และต่อมามีนโยบายทวงคืนพื้นที่ป่าส่งผลให้พื้นที่ถูกยึดหายไปโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านนี้ยังสามารถรักษาป่าชุมชนไว้ได้ซึ่งอยู่เหนือพื้นที่แนวกันชน เมื่อมีการกันรั้วจึงทำให้ทั้งคนและสัตว์ป่าแบ่งแยกกันโดยสิ้นเชิง อันเป็นผลมาจากวาทกรรมที่หน่วยงานสร้างขึ้นให้ชาวบ้านเป็นผู้ทำลายป่า ทว่ามูลเหตุแท้จริงที่ทำลายป่าคือ การให้สัมปทานของรัฐ ชาวบ้านเป็นเพียงผู้เข้ามาอยู่ภายหลังจากที่ป่าโล่งเตียนไปแล้ว เมื่อพื้นที่ได้รับการกำหนดให้เป็นป่าชุมชน จึงไม่ถูกผนวกรวมเข้ากับนโยบายทวงคืนผืนป่าเพื่อจัดตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

หมู่บ้านเขาเขียวเป็นตัวอย่างที่ดีในการอยู่ร่วมกับป่าได้ ภายใต้กฎกติกา ป่าชุมชน โดยความเคร่งครัดในการบังคับใช้นั้นขึ้นอยู่กับคณะกรรมการป่าชุมชนและฤดูกาลเป็นตัวกำหนด เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ดัชนีชี้วัดที่ใช้มีการสำรวจพบขึ้นแฉกและบริเวณโป่งในพื้นที่ป่าชุมชน รวมถึงการพบรอยเท้าหมูป่าและสัตว์อื่น ๆ มากินดินโป่ง นอกจากนี้ยังมีการพบเสือออกมาหากินและกัดหมาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการแสดงว่าป่าชุมชนหรือป่ากันชนของหมู่บ้านได้รับผลสำเร็จในการคืนความสมดุลของธรรมชาติ

ปัจจุบันชาวบ้านยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตาม หากในอนาคตมีการผนวกรวมบางส่วนของพื้นที่เข้ากับเขตรัฐ ชาวบ้านจะมีความเสี่ยงต่อการใช้ประโยชน์และอาจส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ กลยุทธ์ที่ใช้เพื่อรักษาป่าชุมชนคือ การมีกฎกติกาอย่างชัดเจน การประสานงานกับป่าชุมชนอื่น ๆ ในรูปแบบเครือข่ายในจังหวัดและนอกจังหวัด และการมีกรรมการในการช่วยเหลือป่า

แต่ละชุมชนมีศักยภาพและเงื่อนไขเฉพาะตัวในการปรับตัวที่แตกต่างกันอย่างมาก บางหมู่บ้านที่สมทบกับภาครัฐอาจมีเกณฑ์และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน หรือป่าชุมชนที่เชื่อถือในสิทธิของกรมป่าไม้ในพื้นที่ดินของตน ในขณะที่ชาวบ้านก็อาจมีป่าชุมชนของตนเอง การบูรณาการแนวคิดเรื่องป่าชุมชนและแนวคิดเรื่องแนวกันชนจึงมีความคล้ายคลึงกันในระดับหนึ่ง แต่ก็มีแตกต่างอย่างชัดเจนในรายละเอียดของเงื่อนไขและการปรับตัวของแต่ละชุมชน

พัฒนาการของพื้นที่และการใช้งานพื้นที่แนวกันชนมีความหลากหลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในช่วงเวลาที่ทรัพยากรป่ายังสมบูรณ์ ผู้คนในเขตอำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี ได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านเขาเขียว ในอดีตพื้นที่นี้เป็นป่าไผ่ ผู้ที่เข้ามาอาศัยในระยะแรกได้สร้างทางเข้าสู่เขื่อนระบ่ำที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการตัดไม้ ซึ่งทำให้การเข้าออกป่าสะดวกขึ้น จากนั้นก็มีการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง มีการใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น มีการซื้อขายที่ดินและปลูกพืชเพื่อการบริโภค เช่น ถั่วลิสง มันสำปะหลัง และมะพร้าว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันจำนวนผู้ที่อาศัยในป่าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีการนำทรัพยากรในป่าไปใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย

1.3 กรณีศึกษาบ้านอิพุงใหญ่ หมู่ที่ 4 ตำบลเจ้าวัด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

บ้านอิพุงใหญ่เป็นที่อยู่ของชนเผ่ากะเหรี่ยงในอดีต ภายหลังจากนั้นผู้หญิงชื่อ พุ่ม ได้พาครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งทำกินของครอบครัว พื้นที่ในบริเวณนี้จึงเรียกว่า “บ้านอิพุ่ม” เมื่อญาติพี่น้องเห็นความอุดมสมบูรณ์ของบ้านอิพุ่มจึงเลือกอพยพเข้ามาอาศัยในบริเวณนี้ประมาณ 10 ถึง 20 ครอบครัว ซึ่งเป็นเชื้อสายลาวครั่งหรือลาวกา (เรียกว่าลาวกานี้เนื่องจากการพูดมีเสียงต่อท้ายว่า “กาละ” หรือ “กอละ”) ตามประวัติศาสตร์ ชาวลาวครั่งหรือลาวกาอพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ในประเทศลาวปัจจุบัน เนื่องจากเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์พ่ายแพ้สงคราม จึงถูกต้อนรับในฐานะผู้ชนะสงครามในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ร. 1) ระหว่าง พ.ศ. 2321 ถึง 2334 ในปัจจุบันชื่อบ้านอิพุงใหญ่จะเป็นบ้านอิพุง ส่วนครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในทิศตะวันออกของลำห้วยกระเสียวมีจำนวนน้อยกว่าจึงเรียกบ้านอิพุงน้อย และครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในทิศตะวันตกของลำห้วยกระเสียวมีจำนวนมากกว่าจึงเรียกบ้านอิพุงใหญ่ ในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงมหาดไทยได้แยกตำบลห้วยแห้งออกเป็นตำบลเจ้าวัด โดยบ้านอิพุงกลายเป็นหมู่ที่ 4 ในตำบลเจ้าวัด และมีผู้ใหญ่บ้านดำเนินการบริหารส่วนท้องถิ่นตั้งแต่นายแหวง บุญเกิดถึงนายสังวาล ฤทธิ์สำแดง

การใช้ประโยชน์จากป่าไผ่ในอดีตในพื้นที่ของทหารกองทัพบกที่ 3 ซึ่งขอใช้ประโยชน์จากกรมป่าไม้ เป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านและทำไร่ข้าวโพด มีหลักฐานการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยให้เห็น เช่น “เสาเถียงนา” และ “เสาฮ้างนา” คณะกรรมการป่าชุมชนท่านหนึ่ง (2561) เดิมทีบริเวณนี้มีคนอาศัยทำไร่กัน ผมเป็นคนแรก ๆ ที่มารับจ้างไถที่ปลูกข้าวโพดและมีคนหนึ่งในกลุ่มเราเป็นทหารมาปักแนวเขตสำหรับพื้นที่ที่ทหารขอใช้ และมาได้ภรรยาที่นี่ ปัจจุบันลูกโตแล้ว” จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยในปัจจุบัน หลังจากที่มีการผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่ พบว่าสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น เสาหลักและรั้วลวดหนามที่ทหารทำไว้ยังคงหลงเหลืออยู่ ถนนที่ชาวบ้านใช้สัญจรในการหาเห็ดและหน่อไม้ก็เป็นเส้นทางในการสัมปทานป่าไผ่ในอดีต คนในชุมชนยังเสริมอีกว่า “พวกตัดไม้ เวลามันไม่มีที่ลากต้นไม้ก็เอาลวดหนามนี้แหละลาก”

อภิปรายผล

จากการศึกษาพลวัตการอยู่ร่วมกันของรัฐ ชุมชน และป่า ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ระหว่างปี พ.ศ. 2515 - 2563 พบว่าการเลือกชุมชนทั้ง 3 แห่ง ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์ที่หลากหลายในการเลือกเพื่อเปรียบเทียบปรากฏการณ์ภาคปฏิบัติ การของรัฐและชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การเลือกหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในระยะศูนย์กิโลเมตร และหมู่บ้านที่อยู่ในแผนการอพยพหรือผลักดันออก แต่ชุมชนสามารถต่อรองให้อยู่ในพื้นที่เดิมได้ เพื่อให้เข้าใจห้วยขาแข้ง ป่ากันชน และป่าชุมชนในบริบทที่ถูกต้อง ครอบคลุมในสายตาของประชาชนในชุมชน และทราบถึงความสำคัญของการปรับตัวและการอยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่แนวกันชนนี้ นอกจากนี้ควรเข้าใจถึงความหมายและคุณค่าของป่ากันชนและป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยต้องพิจารณาถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในระยะยาวและความสัมพันธ์กับการอยู่อาศัยและการปรับตัวของชุมชนในพื้นที่

การปรับตัวของชุมชนในบริบทเฉพาะตัวภายใต้กลยุทธ์ต่างๆ ส่งผลให้เห็นว่าภาครัฐมีนโยบายที่ไม่คงเส้นคงวาในการรักษาแนวพื้นที่กันชนของผืนป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเป็นมรดกโลก การปฏิบัติที่ผ่านมาได้ทำให้ห้วยขาแข้งอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการถูกถอดถอนจากมรดกโลก ชุมชนแสดงให้เห็นถึงพลวัตของพื้นที่ภายใต้ความพยายามที่จะทำให้ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐบาล แม้ว่าจะมีความเสี่ยง แต่พื้นที่นี้มีประวัติเป็นพื้นที่กันชนมาตั้งแต่เดิม ซึ่งอาจช่วยปกป้องได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ความเป็นพื้นที่กันชนไม่ได้มีความหมายและไม่สามารถใช้เป็น

ข้ออ้างในการต่อสู้กับภาครัฐได้ ทั้งที่การกระทำของภาครัฐเป็นการละเมิดกติกาของการเป็นมรดกโลกและผลักดันพื้นที่ป่าให้เสื่อมเสียต่อการถูกถอดถอน แม้ชุมชนจะร่วมมือกับกรมป่าไม้ในการสร้างป่าชุมชน แต่สิ่งนี้ก็แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในหลากหลายรูปแบบของชุมชน การปรับตัวของชุมชนเหมือนกับการเดินบนเส้นด้าย ที่ขึ้นอยู่กับโชคชะตาจะผลักดันไปทางซ้ายหรือขวา ถ้ามีเทวดามาช่วยก็อาจรอดตัวได้ แต่ถ้าไม่มีเทวดามาก็ขึ้นอยู่กับชะตากรรมโดยสิ้นเชิง ชุมชนต้องตะเกียกตะกายหาที่พึ่งพิงต่างๆ การแก้ปัญหาของชุมชนล้วนเป็นการแก้ปัญหาบนพื้นฐานของการปฏิบัติไม่มีการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง

ดังนั้น พลวัตของพื้นที่แสดงให้เห็นถึงการรุกคืบของภาครัฐที่ทำให้เกิดความสูญเสียต่อคุณสมบัติในการเป็นมรดกโลก การปรับตัวของชุมชนแสดงให้เห็นว่ารัฐไม่ได้มีการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง แต่เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในทางปฏิบัติ ซึ่งปัญหาเชิงโครงสร้างยังคงอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ

หมู่บ้านบ้านคลองเสลา (อยู่ด้านใต้) กับหมู่บ้านบ้านเขาเขียว (อยู่บนสุด) ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ระยะทาง 0 กิโลเมตร ส่วนหมู่บ้านบ้านอิพู่ใหญ่ อยู่ตรงกลาง แนวกันชนถูกกันออกไป ประกาศเป็นป่าชุมชน 6,000 ไร่ โดยไม่กลายเป็น Buffer Zone ซึ่งกรมป่าไม้ (รัฐ) กับกรมอุทยาน (รัฐ) ต่อสู้กันในเรื่องนี้ โดยเงื่อนไขการผนวก คือถ้าพื้นที่ใดไม่มีภาระผูกพันหรือไม่มีใครไปทำอะไรสามารถนำมาเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ แต่ถ้าพื้นที่ใดมีภาระผูกพันจะไม่สามารถนำมาเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ กรมป่าไม้จึงไปคุยกับชาวบ้านว่าจะประกาศเป็นป่าชุมชนเพื่อไม่ให้พื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ในแง่ของการทำงานระหว่างป่าชุมชนกับแนวกันชนคือการรักษาสภาพป่าให้ดำรงอยู่ในขณะเดียวกับชาวบ้านสามารถเข้าไปทำมาหาอยู่หากินได้ กรมป่าไม้กังวลว่าส่วนนี้จะถูกผนวกไปเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงทำการตกลงกับชาวบ้าน และนำไปยึดโยงกับชุมชนให้ปลอดภัยยิ่งขึ้นหนึ่ง

บ้านเขาเขียว

บ้านเขาเขียวอยู่ติดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและไม่มี Buffer Zone ซึ่งมีป่าชุมชนพันกว่าไร่ อยู่นอกแนวกันชน ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า คือ แนวกันชนถูกรวมกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ก่อนปี พ.ศ. 2535 หมู่บ้านจะถูกย้ายออก จึงนำทหารมาเป็นพันธมิตรและเกิดโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ โดยมีการรวมตัวในชุมชนไม่ขอย้ายออก หากย้ายออกต้องมีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เท่ากับที่อยู่ปัจจุบัน กระทั่งนำทหารมาตั้งกฎกติกาว่า ไม่กิน ไม่ค้า ไม่ล่าสัตว์ป่า จึงอยู่ได้มาถึงปัจจุบัน

บ้านอิพู่ใหญ่

บ้านอิพู่ใหญ่ มี 2 ความหมาย คือ มีป่าชุมชนห้าร้อยกว่าไร่ และพื้นที่ทหารขอใช้ประโยชน์จากกรมป่าไม้ โดยชาวบ้านนำทหารมาเป็นพันธมิตร พึ่งพาอาศัยกัน และนำกฎกติกาป่าชุมชนมาบังคับใช้ในพื้นที่ ในทางกลับกัน หากทหารเป็นเจ้าของพื้นที่ จะไม่มีใครมารบกวนได้ทั้งกรมป่าไม้และกรมอุทยาน บริเวณนี้จึงมีความเสถียรสูงมาก จะไม่มีการถูกผนวกหรือรบกวนด้วยนโยบายทวงคืนผืนป่า แม้จะอยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ตาม แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเพียงแค่ขอเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย โดยอาศัยอยู่หากินและใช้กฎกติกาป่าชุมชนมาบังคับเพื่อรักษาสภาพของพื้นที่ เมื่อมีประกาศนโยบายทวงคืนผืนป่ามาจนถึงปัจจุบัน บ้านอิพู่ใหญ่จึงไม่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากมีการสนับสนุนของฝ่ายทหาร

ซึ่งไม่สอดคล้องกับ นโยบายทวงคืนผืนป่า (2557) ของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (14 มิถุนายน 2557) คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (17 มิถุนายน 2557) เนื่องจากแนวกันชนห้วยขาแข้งแต่เดิมสืบ นาคะเสถียร ได้กำหนดไว้และเมื่อมีการนำเสนอต่อมรดกโลกตั้งนั้น **แนวกันชนจึงมีสถานะล่อแหลมต่อการถูกถอดถอนจากความเป็นมรดกโลก** เพราะมรดกโลกถูกรบกวนพื้นที่แนวกันชนแต่เดิม และภาครัฐละเมิดมรดกโลก จากการขอใช้พื้นที่ของทหารจากกรมป่าไม้ในปี 2533 และการขยายพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าครั้งที่ 2 ในปี 2535 พร้อมกันนี้มีการเตรียมนำเอาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติไปเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยกระเจา จำนวนเนื้อที่ 34,729.49 ไร่ เมื่อมีการพิจารณาข้อมูลพื้นที่ภาระผูกพันของกรมป่าไม้ พื้นที่มีสภาพป่าที่มีความสมบูรณ์ที่ติดกับแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของส่วนราชการ ในสังกัดกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พื้นที่เตรียมจะผนวกเป็นครั้งที่ 3 จำนวน

เนื้อที่ 91,761 ไร่ และยังมีการนำเอาพื้นที่ป่าชุมชนและพื้นที่ที่เคยทำกินของชาวบ้านนำไปประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยทับเสลา-ห้วยระบำ จำนวนเนื้อที่ 16,207 ไร่ และยังมีการเตรียมการนำเอาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติไปเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าห้วยกระเวน จำนวนเนื้อที่ 34,729.49 ไร่ รวมจำนวนพื้นที่ป่ากันชนที่หายไปจำนวน 142,697.49 ไร่ จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ทำให้การตัดขาดกันระหว่างคนกับป่าทั้งในมิติของวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การพึ่งพา การใช้ประโยชน์เปลี่ยนแปลงจากจากปฏิบัติการของภาครัฐอันเป็นผลมาจากนโยบายทางคินผืนป่านั้นเอง

ซึ่งสอดคล้อง ภูมินทร์ พาลุสุข และ อลงกรณ์ อรรคแสง (2562) ได้ทำการศึกษาผลกระทบจากนโยบายทางคินผืนป่า ที่มีต่อชาวบ้านในภาคอีสาน : กรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร พบว่า สภาวะการใช้อำนาจกีดกันชาวบ้านออกจากที่ดินทำกินของตนเองมี 4 รูปแบบ คือ การกีดกันโดยใช้กฎหมาย การกีดกันโดยใช้กำลังและการข่มขู่ การกีดกันโดยตลาด การสร้างความชอบธรรมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านทั้งก่อนและหลังการประกาศนโยบายทางคินผืนป่า ได้แก่ ชาวบ้านไม่มีความสุขในการทำงานหลังจากมีการประกาศนโยบายทางคินผืนป่า เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในชุมชนหลังจากมีข้อพิพาทเรื่องที่ดิน สถานะทางการเงินของชาวบ้านแย่ ต้องกู้เงินและขายทรัพย์สินบางส่วนเพื่อสู้คดี สุขภาพของชาวบ้านแย่ลงหลังการประกาศนโยบายทางคินผืนป่าและการดำเนินคดีกับชาวบ้าน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

หมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แนวกันชนห้วยขาแข้ง ได้ร่วมมือกับทหารและกรมป่าไม้เพื่อป้องกันไม่ให้พื้นที่ของตนถูกผนวกเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชุมชนต้องหาวิธีการต่างๆ เพื่อให้พื้นที่อนุรักษ์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล แม้ว่าจะมีความเสี่ยง แต่ด้วยประวัติความเป็นมาของพื้นที่ที่เป็นพื้นที่แนวกันชนห้วยขาแข้งมาตั้งแต่เดิม ทำให้มีตราภูมิคุ้มครองในระดับหนึ่ง สถานภาพของพื้นที่แนวกันชนห้วยขาแข้งซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการประกาศมรดกโลกยังคงไม่ได้รับการรับรู้จากหน่วยงานภาครัฐหรือระดับนโยบาย หากยังได้รับการรับรู้ชุมชนสามารถใช้เงื่อนไขนี้ในการต่อสู้โดยอ้างว่าชุมชนอยู่ในพื้นที่แนวกันชนห้วยขาแข้ง และตามเงื่อนไขของมรดกโลกจำเป็นต้องรักษาพื้นที่นี้ไว้ เพื่อให้คนและป่าอยู่ร่วมกัน

หมู่บ้านบ้านคลองเสลาที่มีสถานภาพเป็นป่าสงวนแห่งชาติจึงมีความเสี่ยงอย่างยิ่งที่จะถูกนโยบายทวงคืนผืนป่านำไปเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้จึงร่วมมือกับชาวบ้านทำให้บริเวณนี้เป็นป่าชุมชนจำนวน 8,620 ไร่ เพราะฉะนั้นบ้านคลองเสลา กับกรมป่าไม้จึงสมประโยชน์กัน

หมู่บ้านเขาเขียว อยู่ติดแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีป่าชุมชนจำนวน 1,952 ไร่ อยู่ด้านนอก Buffer Zone ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า คือ แนวกันชนหายไป เพราะไปรวมกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในปี พ.ศ. 2534 ชาวบ้านจึงนำทหารมาเป็นพันธมิตร พร้อมทั้งได้มีการทำโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ และรวมตัวกันในชุมชนว่าไม่ขอย้ายออก หากย้ายออกรัฐต้องมอบที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เท่ากับที่อยู่ปัจจุบัน ซึ่งรัฐไม่สามารถหาที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ได้ จึงได้นำทหารมาตั้งกฎกติกาในชุมชนว่า ไม่กิน ไม่ค้า ไม่ล่าสัตว์ป่าส่งผลให้ดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน

หมู่บ้านอิพ่งใหญ่มีป่าชุมชนจำนวน 528 ไร่ และพื้นที่ส่วนมากบริเวณชุมชนเป็นพื้นที่ทหารขอใช้ประโยชน์จากกรมป่าไม้ โดยไม่มีใครมารบกวนได้ทั้งกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ เพราะฉะนั้นบริเวณนี้จึงมีความเสถียรสูงมาก อีกทั้งจะไม่มีการถูกผนวกหรือรบกวนด้วยนโยบายทวงคืนผืนป่า โดยมีกฎกติกาป่าชุมชนมาบังคับทำให้สามารถรักษาสภาพของพื้นที่ได้

สรุปผลการวิจัย

หมู่บ้านทั้งสามที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและการพึ่งพิงอำนาจของรัฐ เพื่อให้หน่วยงานรัฐคานอำนาจกันเองและสะท้อนกลยุทธ์ที่ชุมชนแต่ละแห่งใช้ในการดำรงชีวิตดังนี้

1. ร่วมมือกับกรมป่าไม้โดยไม่ให้กรมป่าไม้ได้รักษาพื้นที่ของตนเอง ขณะที่ชุมชนได้รับพื้นที่ป่าชุมชน
2. ร่วมมือกับทหารโดยทำข้อตกลงให้เขตครอบครองของทหารเป็นป่าชุมชน
3. ร่วมมือกับทหารในการรักษาป่าชุมชนภายใต้นโยบายบ้านเล็กในป่าใหญ่

ทั้งสามชุมชนแสดงให้เห็นถึงลักษณะของป่าชุมชนที่เกิดขึ้นและเป็นฐานการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งการดำรงอยู่ได้ต้องใช้กลยุทธ์อย่างมากและพึ่งพิงหน่วยราชการ แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีสภาพเป็นจำเลย ต้องสมยอมกับอำนาจที่ใหญ่กว่าในการอยู่ร่วมกับป่า

การที่ชุมชนต้องใช้กลยุทธ์และพึ่งพิงหน่วยงานรัฐเช่นนี้ สะท้อนถึงการต่อสู้และการคานอำนาจระหว่างชุมชนและรัฐ ความสัมพันธ์นี้ไม่ได้เป็นแบบแผนที่ตายตัว แต่เป็นการเจรจาต่อรองและปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดและรักษาทรัพยากรของตนเอง การที่ชุมชนต้องสมยอมกับอำนาจรัฐยังแสดงให้เห็นถึงความไม่สมดุลของอำนาจที่ชุมชนต้องเผชิญ และความยืดหยุ่นในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 นโยบายทวงคืนผืนป่าได้ส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการของภาครัฐและข้อตกลงในเชิงพื้นที่ระหว่างภาครัฐและชุมชนซึ่งอาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในอนาคตได้

1.2 ปัญหาในเชิงโครงสร้างได้เกิดขึ้นอันเกิดจากนโยบาย กฎหมาย แต่การแก้ปัญหาจึงถูกผลักให้ระดับปฏิบัติการในเชิงพื้นที่จึงมีกฎกติการะหว่างผู้ปฏิบัติการและชุมชน แต่ปัญหาในเชิงโครงสร้างไม่ได้รับการแก้ไขแต่อย่างใดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1.3 แนวกันชนห้วยขาแข้งควรที่จะดำรงสถานะเป็นแนวกันชนเช่นเดียวกับในอดีตที่รัฐบาลยื่นขอให้เป็นมรดกโลก เพื่อช่วยลดความเสี่ยงต่อการถูกถอนสถานะมรดกโลกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งและรักษาคุณค่าทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่นี้ให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

2.1 รัฐควรคำนึงถึงชุมชนในการเป็นสมการสำหรับการตัดสินใจ การที่รัฐวางสถานภาพตนเองอยู่เหนือชุมชนและกำหนดความเหมาะสมสิ่งที่ผิดที่ถูกทุกอย่างรัฐต้องปรับทัศนคติของตนเองต่อการอยู่ร่วมกันกับชุมชน

2.2 การอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชนทั้งที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ป่าสงวนแห่งชาติ และแนวกันชน ตราบใดที่ชุมชนยังไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองในที่ดินนั้นก็จะเกิดนโยบายที่ไม่คงเส้นคงวาต่อชุมชนในอนาคตได้

3. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของรัฐและชุมชนอันเกิดจากนโยบายของคณกับป่า

3.2 การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองในที่ดินจากนโยบายทางคณผืนป่า

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎกร วงศ์กรวุฒิ. (2562). 50 ปี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง: ประวัติศาสตร์สู่อนาคต. กรุงเทพฯ: ชันดำการพิมพ์.
- คณะกรรมการป่าชุมชนท่านหนึ่ง. (2561). คณะกรรมการป่าชุมชน. สัมภาษณ์. 4 มีนาคม.
- คำสั่งคณะกรรมการสงวนแห่งชาติ. (14 มิถุนายน 2557) ที่ 64/2557 เรื่อง การปราบปรามและการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้.
- _____. (17 มิถุนายน 2557) ที่ 66/2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสถานการณ์ปัจจุบัน.
- พระยาพนานุจร. (2513). พระยาพนานุจรในวงการป่าไม้. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- ภูมินทร์ พาลุสุข และ อลงกรณ์ อรรถแสง. (2562). การศึกษาผลกระทบจากนโยบายทางคณผืนป่าที่มีต่อชาวบ้านในภาคอีสาน: กรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร. วารสารการบริหารปกครอง, 8(2), 185-202.
- วีรวัฒน์ อธิประสาธน์. (2538). เขตกันชน คนกับป่า (2). สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 41(34), 38-39.
- วีรวัฒน์ อธิประสาธน์. (2538). เขตกันชนคนกับป่า (5). สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 41(37), 33.
- ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. (2536). การจัดการเขตกันชนในประเทศไทย รายงานการประชุม โดย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2545). เขตกันชนกับภาคีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ. ชีวปริทรรศน์, 4(5), 71-74.
- สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.) ข้อมูลพื้นฐานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง. ตู ปณ.7 อ่าลนสักร จังหวัดอุทัยธานี 61160
- สืบ นาคะเสถียร, Belinda Stewart-Cox. (2533). การเสนอชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ - ห้วยขาแข้งเพื่อเข้าร่วมเป็นมรดกโลกกับ U.N.E.S.C.O. กรุงเทพฯ: สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้.
- หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2565). จังหวัดอุทัยธานี. หน่วยวิจัยแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. สืบค้น 3 มีนาคม 2566. จาก <https://web.facebook.com>.
- อารมณ คอนหล้า. (2544) เขตกันชน ทางออกใกล้ตัวเรื่อง “คน” กับ “ป่า”. นิตยสารโลกสีเขียว, 10(2), 61-69.
- Ahmad, C. B., Abdullah, J., Jaafar, J., & Anuar, A. N. A. (2017). Spatial Adaptation of Protected Area Buffer Zones in Urban Setting: Impact on human and conservation agenda. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 2(5), 65-69.
- Ebregt, A., & Greve, P. D. (2000). *Buffer zones and their management. Policy and best practices for terrestrial ecosystems in developing countries. Theme Studies Series, 5*. Amsterdam: EC-LNV & IAC The Netherlands.
- Lan, Y. J., & Hsu, T. W. (2021). Planning and management of coastal buffer zones in Taiwan. *Water*, 13(20), 2925.